

УДК 341.238(477)

Ф. М. МЕДВІДЬ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

Р. І. БУГА

Міністерство економіки України, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ТА ЇХ ПРІОРИТЕТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ: НЕБЕЗПЕКИ ТА ЗАГРОЗИ*

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 113–117

Розглянуто сутність національних інтересів України та їх пріоритети в умовах глобалізованого світу. Запропоновано авторське розуміння національних інтересів України. Проаналізовано небезпеки і загрози пріоритетним національним інтересам України.

Національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, як важлива детермінанта національного відродження України. Термін “національний інтерес” з’явився ще в XVI ст. У теорії міжнародних відносин це поняття вживається переважно у сфері зовнішньої політики і сприймається як “державний, народний, всенародний”. Подібний підхід зумовлений і тим, що в англійській мові (як і в інших мовах германської і романської групи) термін “національний” не має чисто етнічного значення. У науковий обіг ця категорія ввійшла порівняно недавно, оскільки лише в 1935 р. була введена до Оксфордської енциклопедії соціальних наук [14, 342].

* Стаття підготовлена на основі тез доповіді, виголошених на Міжнародній конференції “Сучасні виклики для України у сфері політики, економіки та права в умовах глобалізації”, що відбулась 18–19 травня 2010 р. на базі Національного університету ДПС України.

Категорія “національні інтереси”, її тлумачення тісно пов’язані, на наш погляд, з розумінням процесів етногенезу і націогенезу, базової категорії “нація”, яка, віддзеркалюючи багатство етнопсихологічних, культурно-історичних і соціально-побутових форм людства, уособлює його горизонтальну диференціацію. Саме нація, на відміну від соціальної страти, класу, демографічної, конфесійної чи інших груп є наймасштабнішою і найбільш стійкою, внутрішньо структурованою групою інтересів, що здатна створювати окреме суспільство [12, 36–40].

У сучасному світі роль нації постійно зростає, оскільки все виразніше виступають як базові елементи людського співтовариства головні дійові особи політики та історичного процесу. Нація як спільнота етнополітична характеризується високим рівнем консолідації, самоусвідомлення і прагнення до творення власної національної держави. В силу цього для нації як етнополітичної спільноти інтереси зосередженні передусім у сфе-

рах політики і культури. Тому для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї. Звідси, пріоритетні національні інтереси у політичній сфері спрямовані на подальшу консолідацію нації, на створення чи збереження власної національної держави та налагодження взаємовідносин з іншими націями держави.

Науковий підхід до визначення національних інтересів, безперечно, передбачає врахування історичних, соціально-політичних та економіко-географічних чинників функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні — як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, які проживають в Україні; та в широкому значенні — як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени — громадянами України, тобто мова йде про політичну націю.

Національний інтерес, на наш погляд, можна визначити, виходячи саме з суттєвих ознак нації як етносоціальної спільноти. Структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її консолідованості (початковий етап формування, етап національно-визвольної боротьби, розквіт національної спільноти тощо).

Щодо нації-держави як суб'єкта міжнародного права, то національний інтерес звернений всередину спільноти, до умов її внутрішнього функціонування і прояву її ознак. Націю-державу як суб'єкт міжнародних відносин, вважаємо, характеризує національно-державний інтерес, який виступає в загальному плані як мотивація зовнішньополітичної діяльності держави. Національно-державний інтерес України в перехідний період становлення незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, що повністю підпорядковане завданням стабілізації ситуації в державі і забезпеченню переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки [15, 63, 64].

Міжнародні відносини виступають як специфічна галузь суспільних відносин; як сукуп-

ність політичних, економічних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків і взаємовідносин між основними суб'єктами світової спільноти; як поведження держав на міжнародній арені. Міжнародні відносини характеризуються специфічними формами політики, включаючи силу, баланс, гегемонію, взаємозалежність, війну і мир. Періодизація, виділення основного змісту і характеру, типологія міжнародних відносин залежать від підходів, що застосовуються вченими-міжнародниками різних наукових шкіл і напрямів. Продуктивним, на наш погляд, є розгляд школою політичного реалізму (Г. Моргентау, Р. Арон, Г. Кісінжер та ін.) та їх прихильниками міжнародних відносин крізь призму “поняття інтересу, вираженого в терміні сили”. В основі міжнародної діяльності держав, на їхню думку, лежить прагнення до збільшення своєї сили та впливу. Внаслідок боротьби за максимальне задоволення національних інтересів, вони сприяють установленню на світовій арені рівноваги сил, яка є єдиним реальним способом забезпечення і збереження миру.

З середини 50-х років ХХ ст. у пізнання та інтерпретацію міжнародних відносин могутньо входить системна теорія, із евристичними можливостями якої пов'язують погляди усіх наукових шкіл і напрямів, яка розглядає співвідношення між державами відповідно до просторово-часового контексту [9, 485, 486].

Якщо “інтереси рухають життям народів” (Гегель), то національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, як важлива детермінанта національного відродження України. Національні інтереси завжди виступали і тепер виступають у ролі дійової, рушійної сили історії, оскільки вони полягають в реалізації права кожного народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію.

Становлення системи національних інтересів України започатковує прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленого 1 грудня 1991 р. всенародним голосуванням.

Постановою Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. “Про основні напрями зовнішньої політики України” визначено три основні групи національних інтересів України у сфері міжнародних відносин: 1) стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної неза-

лежності; 2) економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство; 3) регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

З метою їх забезпечення, політика України постійно спрямована на виконання таких найголовніших завдань:

1. Утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави.
2. Забезпечення стабільності міжнародного становища України.
3. Збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів.
4. Включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку.
5. Захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями і вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом.
6. Поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера [4].

“Зовнішньополітична діяльність України, як наголошено в загальних засадах Конституції України, спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права” [1, 6].

Забезпечення національних інтересів та національної безпеки України передбачається шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва за загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права: мирного співіснування, суверенної рівності держав, незастосування сили або погрози силою в міжнародних відносинах, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держав, мирного врегулювання спорів, невтручання, поваги прав та свобод людини, права народів розпоряджатися своєю долею, співробітництва держав та добросовісного виконання зобов'язань по міжнародному праву.

У Концепції (Основах державної політики) національної безпеки України, схваленої Верховною Радою України 16 січня 1997 р., чітко визначено пріоритетні національні інтереси України [17, 185, 186], однак з набранням чинності у липні 2003 р. Закону України “Про основи національної

безпеки України” зазначена Концепція втратила чинність. Ст. 6 цього Закону визначає пріоритети національних інтересів України: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [2].

Очевидно, що категорія “пріоритети національних інтересів України”, яка використана у законі, несе дещо інше смислове навантаження, чим базова категорія “пріоритетні національні інтереси України”, що фігурувала у Постанові Верховної Ради України, однак законодавець ототожнив їх майже за змістом.

Національні інтереси реалізуються державою через державні інтереси, які можуть мати самостійний характер (інтереси влади) і не збігаються з національними інтересами, наприклад, інтереси уряду чи інших елементів влади (законодавчої чи судової) бувають відмінними від національних інтересів.

В умовах формування механізмів міжнародної колективної безпеки [20; 10] стратегічною метою політики національної безпеки України, як визначає Стратегія національної безпеки України, що затверджена Указом Президента України від

12 лютого 2007 р., є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства і держави, дотримання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для динамічного зростання економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення. Національна єдність як запорука забезпечення ефективного захисту інтересів особи, суспільства і держави досягається за умов поваги до гідності людини та реалізації таких **життєво важливих національних інтересів України**: прав і свобод людини і громадянина; суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону, демократичного конституційного ладу, верховенства права; соборності держави на основі консолідації усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп навколо цінностей незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України; конкурентоспроможності держави та економічного добробуту населення шляхом всебічного розвитку людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни; удосконалення механізмів реалізації конституційного принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; неухильного дотримання гарантій незалежності та об'єктивності суду; обмеження втручання держави у діяльність економічних об'єктів, громадян, громадських організацій та політичних партій, релігійних об'єднань; безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища; збереження і розвитку духовних і культурних цінностей суспільства; гармонійних відносин з іншими державами світу, сприйняття Української держави міжнародним співтовариством як повноцінного і рівноправного члена [5].

Хоча нагальною є потреба прийняття Закону України "Про основи внутрішньої і зовнішньої політики", "однак розробка та імплементація нового закону за нинішніх умов викликає серйозні сумніви, оскільки в Україні досі немає консолідованого підходу до визначення та реалізації стратегічної моделі забезпечення національної безпеки. Так само неприпустимим є те, що процес підготовки та розгляду проекту закону, який має визначити стратегію для країни, відбувався в надто швидкому і закритому режимі, без врахування позицій профільних парламентських комітетів, консультацій із громадськістю, без обговорення в експертних колах" [18].

Організаційно-правові засади управління процесом становлення системи національних ін-

тересів передбачає також моніторинг викликів, небезпек і загроз пріоритетним національним інтересам України [17, 12–20; 13, 45–59].

Національним інститутом стратегічних досліджень був зроблений комплексний моніторинг рівня небезпеки зовнішніх і внутрішніх загроз пріоритетним національним інтересам України в контексті загальної характеристики національної безпеки держави лише у 1994–1996 рр., а далі, судячи з публікацій, зазначена проблема частково втратила актуальність на загальнодержавному рівні [16]. Однак, в умовах мінливого і суперечливого глобального простору, проникності кордонів і формування нової політичної географії виникли нові суперечності різного характеру між окремими державами та регіонами. До ряду гострих конфліктів призвели політичні, економічні, конфесійні, етнічні та інші протиріччя, намагання переглянути вже існуючі кордони, перерозподілити сфери впливу. Загрози міжнародній стабільності як тероризм, контрабанда наркотиків, незаконна торгівля зброєю, організована злочинність набули міжнародного характеру і стали загрозами міжнародній стабільності. Саме за умов сучасних викликів і загроз ХХІ ст., переосмислення системи і розуміння національних інтересів назріла необхідність створення загальнонаціональної концепції розвитку Української держави та поетапної програми її реалізації. За цих умов зміцнення національної безпеки України необхідно розглядати як одну з головних передумов її існування, самозбереження та подальшого розвитку як незалежного та повноправного члена світового співтовариства [6; 8; 11]. Тому, на думку аналітиків Українського форуму "Безпека – 2010", Україна в умовах сучасного агресивного світу з непередбачуваними сценаріями розвитку виглядає особливо вразливою і "...першочерговим завданням є не тільки усвідомлення власних національних інтересів у загальноосвітньому контексті, але й пошук найбільш ефективних шляхів і засобів їх надійного захисту. Створення прогнозованої на перспективу, надійно побудованої системи національної безпеки, яка базується на чітко визначених стратегічних пріоритетах, є сьогодні, без перебільшення, найпершою передумовою державного існування України, подальшого вільного розвитку її народу як самодостатньої, демократично організованої спільноти" [7, 3; 19].

Основним базовим національно-державним інтересом, геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації є її виживання, підвищення життєспроможності та зміцнення

як вільної, суверенної, незалежної держави сучасного світу за умов збереження національних цінностей, захисту економічного та політичного суверенітету, власної соціально-культурної ідентичності, перетворення з об'єкта геополітичних ігор великих потуг на повноцінний суб'єкт геополітики, тобто на самостійного гравця, який визначає свої цілі і дії на міжнародній арені [21].

Отже, в умовах осмислення механізмів і формування міжнародної колективної безпеки, глобалізаційних викликів і загроз та необхідності осмислення і побудови системи колективної безпеки змушують аналітиків, правлячу еліту в Україні до більш виваженого і глибинного осмислення національних інтересів, їх небезпек і загроз та пріоритетів розвитку держави.

Література

1. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004. — К.: Велес, 2006. — 48 с.
2. Закон України "Про основи національної безпеки України" // Уряд. кур'єр. — 2003. — 30 лип.
3. Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України // Нац. безпека України, 1994–1996 рр.: Наук. доп. НІСД / Ред. кол. О. Ф. Белов (голова) та ін. — К.: НІСД, 1997. — С. 184–194.
4. Про основні напрямки зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. // Голос України. — 1993. — 24 липня.
5. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 // Уряд. кур'єр. — 2007. — № 43. — 7 берез.
6. Андрєєва О. М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією. — К.: Парлам. вид-во, 2009. — 360 с.
7. Безпека України — 2010 / За ред. В. П. Горбуліна, А. М. Зленка, Г. К. Крючкова, В. П. Семиноженка. — К., 2007. — 124 с.
8. Внеблоковий статус — анахронізм // День. — 2010. — 2–3 апр.
9. Кудряченко А. Міжнародні відносини // Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонока. — К.: МАУП, 2005. — С. 485–487.
10. Козырева Т. "От безопасности Украины — до безопасности Европы". Во Львове начинается работа Международного форума при участии экспертов высшего уровня // День. — 2010. — 13 апр.
11. Козырева Т. "Украина выходит из серой монотонности". Львовский форум дал старт общенациональной дискуссии по вопросам государственной политики безопасности // День. — 2010. — 22 апр.
12. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття. — Львів: Астролябія, 2008. — 368 с.
13. Медвідь Ф. М. Небезпеки і загрози національним інтересам України у двосторонніх відносинах з Російською Федерацією // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір: Матеріали круглих столів та конференцій, проведених Національним інститутом проблем міжнародної безпеки впродовж 2008–2009 рр. / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: ВД "Стилос", 2010. — С. 45–59.
14. Медвідь Ф. М. Політико-правові засади аналізу категорії "національно-державні інтереси України" в системі міжнародних відносин // Наукові записки / Курасівські читання-2005. — Сер. "Політологія і етнологія". — К.: ІПіЕНД, 2006. — Вип. 30, кн. 2. — С. 341–351.
15. Medvid F. Interesy narodowe i priorytety geopolityczne Ukrainy — zarys tematyki // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne — 2006. — № 2. — С. 59–66.
16. Міжнародний круглий стіл "Національні інтереси України в інтеграційних процесах на просторі СНД", травень 2008 р. // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір: Матер. круглих столів та конф., проведених Нац. ін-том проблем міжнар. безпеки впродовж 2008–2009 рр. / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: ВД "Стилос", 2010. — С. 43–102.
17. Національна безпека України, 1994–1996 рр.: Наук. доп. НІСД / Ред. кол. О. Ф. Белов (голова) та ін. — К.: НІСД, 1997. — 197 с.
18. 100 днів нової влади: яка модель урядування формується? // Дзеркало тижня. — 2010. — 12–18 черв.
19. Струоб Тэлботт. "Вызов настоящего — сформулировать национальные интересы так, чтобы они соответствовали XXI веку": Интервью А. Гетьманчук // Зеркало недели. — 2010. — 3–9 апр.
20. Україна в системі міжнародної безпеки / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. — К.: ПЦ "Фоліант"; ВД "Стилос", 2009. — 572 с.
21. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку: Моногр. Нац. ін-ту укр.-рос. відносин. — К.: НІСД, 1999. — 384 с.

В умовах сучасного глобалізованого світу відбувається становлення системи національних інтересів України та їх пріоритетів. Проаналізовано становлення нормативно-правового забезпечення системи національних інтересів України. Запропоновано їх авторське бачення. В умовах формування механізмів міжнародної колективної безпеки проаналізовано виклики і загрози пріоритетним національним інтересам України.

В условиях современного глобализующего мира происходит становление системы национальных интересов Украины и их приоритетов. Проанализировано ста-

новление нормативно-правового обеспечения системы национальных интересов Украины. Предложено их авторское виденье. В условиях формирования механизмов международной коллективной безопасности проанализировано вызовы и угрозы приоритетным национальным интересам Украины.

In the conditions of modern globalizing world there is becoming of the system of national interests of Ukraine and their priorities. Becoming of the normatively-legal providing of the system of national interests of Ukraine is analysed. Their author seeing is offered. In the conditions of forming of mechanisms of international collective security the calls and threats to priority national interests of Ukraine are analysed.